

६. मायेची पाखर

कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्याबद्दल मला अत्यंत आदर आहे. एकदा मी पुण्याला जाताना वाटेत सातारला थांबलो. भाऊरावांना भेटावे म्हणून त्यांच्याकडे गेलो. त्यांची भेट झाली. मला खूप समाधान वाटले.

सर्वजण भाऊरावांना अण्णा म्हणत असत. अण्णांनी मला संस्था दाखवण्यासाठी नेले. संस्था पाहून झाली. अंधार पडला, रात्र झाली. ‘आता इथंच मुक्काम करा!’ अण्णांनी मला आग्रह केला. अण्णांचा तो आग्रह ! नाही कसे म्हणायचे ? राहिलो झाले तिथे.

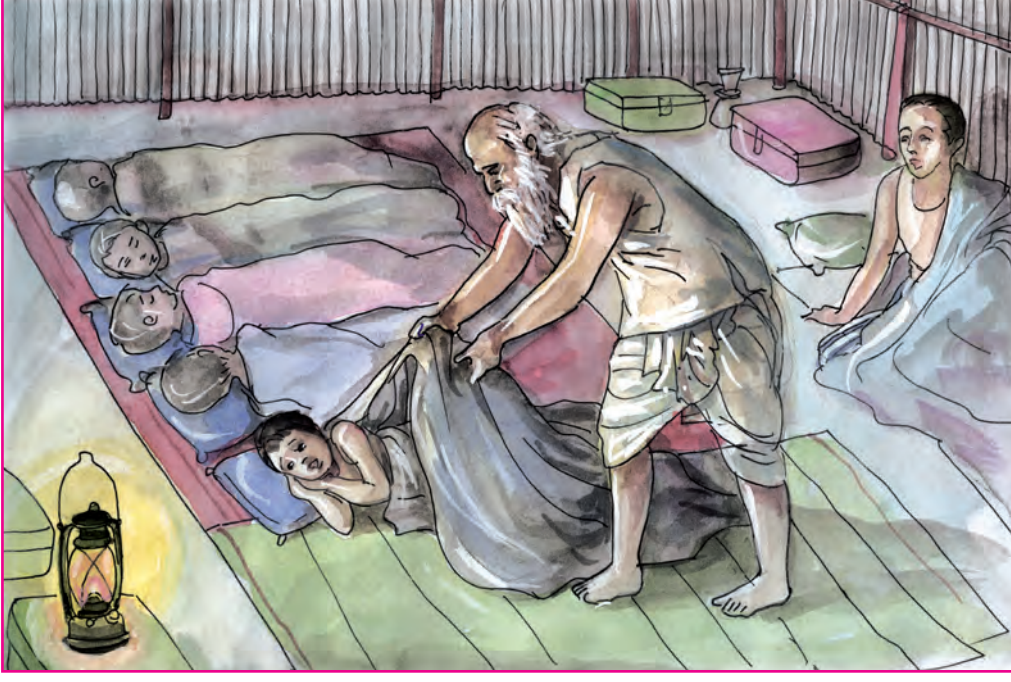
मी संस्थेचा परिसर पाहत निघालो. संस्थेच्या आवारात एक मोठे वडाचे झाड होते. आजूबाजूलाही गर्द झाडी होती. थंडीचे दिवस होते. कडाक्याची थंडी पडली होती. मुले पत्र्याच्या खोल्यांतून राहत होती. पत्र्यांनी बनवलेल्या अशाच एका खोलीत अण्णा बसलेले होते. मीही त्यांच्याजवळ जाऊन बसलो. त्यांनी मला जेवणाचा आग्रह केला.

‘नुकतंच जेवण झालंय माझं,’ असे मी त्यांना सांगितले. अर्थात हे सर्व खोटेच होते. वसतिगृहाच्या मुलांनी केलेले जेवण ते कसे असणार ! म्हणून मी जेवणाची टाळाटाळ केली.

मुलांची जेवणे झाली, प्रार्थना झाली आणि ती सर्व झोपी गेली. माझ्या पोटात मात्र कावळे ओरडत होते. मग मला झोप कशी येणार ? मी तसाच पडून राहिलो.

अण्णांनी हे ओळखले. त्यांनी एका मुलाला आज्ञा केली, “जा रे, स्वयंपाकघरात काही शिल्लक असेल ते घेऊन ये बघू !” मुलगा धावतच स्वयंपाकघरात गेला. पिठले, भाकरी, कांदा, तेल एका ताटात घेऊन आला. मी अधाश्यासारखा त्यावर तुटून पडलो. पंचपक्वान्नांपेक्षाही ते मला रुचकर लागले. मग काय, बिछान्यावर पडल्या पडल्याच डोळा लागला. मध्यरात्र उलटून गेली. कशाची तरी चाहूल लागून मला जाग आली. अण्णा उठले होते. त्यांनी कंदील हातात घेतला. प्रत्येक मुलाला झोप लागली की नाही, त्याच्या अंगावर पांघरूण आहे की नाही ते अण्णा पाहू लागले. त्यांनी पाहिले, की एक मुलगा थंडीने कुडकुडत आहे. अण्णा त्याच्याजवळ गेले. त्यांनी त्याला आपल्या दोन्ही हातांनी अलगत उचलले. स्वतःच्या बिछान्यावर आणून झोपवले. स्वतःची कांबळी त्याच्या अंगावर घातली. त्याला अगदी आपल्या पोटाशी धरले. त्या उबेत तो मुलगा गाढ झोपी गेला.

त्या मुलांपैकी कितीतरी जणांना आई नव्हती. कितीतरी जणांना वडील नव्हते; पण अण्णांनी त्यांच्यावर पित्याच्या प्रेमाचा आणि मातेच्या मायेचा वर्षाव केला होता. अशी होती अण्णांच्या मायेची पाखर. हे सर्व मी उघड्या डोळ्यांनी पाहिले.

सकाळी मी उठलो. अण्णांना कडकडून भेटलो. नकळतच माझ्या मुखातून शब्द बाहेर पडले, “अण्णा, आपण खरेखुरे या मुलांचे आईबाप आहात. या मुलांचेच नव्हे, तर या महाराष्ट्रातील गोरगरिबांच्या मुलांचे आपण पालक आहात. आपणांस उदंड आयुष्य मिळो !”

अण्णा आयुष्यभर गोरगरिबांच्या मुलामुलींच्या शिक्षणासाठी झटत राहिले. रयत शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून महाराष्ट्रभर शाळा सुरू केल्या. उच्च शिक्षणासाठी महाविद्यालये सुरू केली. शैक्षणिक क्षेत्रातील त्यांच्या उत्तुंग कार्यामुळे त्यांना सर्वजण ‘कर्मवीर’ म्हणून ओळखतात.

– पां. चिं. पाटील

(मायेची पाखर – पक्षी मायेपोटी आपल्या पिलांना पंखाखाली घेतात, तसेच आपल्या संस्थेत शिक्षणासाठी आलेल्या मुलांवर भाऊराव पाटील यांनी जिवापाड प्रेम केले.)

शब्दार्थ : पोटात कावळे ओरडणे – खूप भूक लागणे. अधाशी – हावरा, खादाड. रुचकर – चवदार. बिछाना – अंथरूण. थंडीने कुडकुडणे – खूप थंडी वाजणे. पोटाशी धरणे – मायेने जवळ घेणे. ऊब – उष्णता. मायेचा वर्षाव करणे – खूप प्रेम करणे. उदंड – खूप, पुष्कळ.

स्वाध्याय

प्र. १. एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- पाहुण्यांनी अगोदर जेवायचे का नाकारले ?
- वसतिगृहातील मुलांवर अण्णांची माया कोणाप्रमाणे होती ?
- अण्णा आयुष्यभर कोणाच्या शिक्षणासाठी झटत राहिले ?
- कर्मवीर भाऊरावांनी कोणत्या शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून शाळा सुरू केल्या ?

प्र. २. गाळलेल्या जागी योग्य शब्द लिहा.

- (अ) संस्थेच्या आवारात एक मोठे ..... झाड होते.
(आ) स्वतःची ..... त्याच्या अंगावर घातली.
(इ) त्या मुलांपैकी कितीतरी जणांना ..... नव्हती.
(ई) “अण्णा, आपण खरेखुरे या मुलांचे ..... आहात.”

प्र. ३. कोण, कोणाला म्हणाले ?

- (अ) “आता इथंच मुक्काम करा !”
(आ) “जा रे, स्वयंपाकघरात काही शिल्लक असेल ते घेऊन ये बघू !”
(इ) “आपणांस उदंड आयुष्य मिळो !”

प्र. ४. थोडक्यात उत्तरे लिहा.

- (अ) लेखक उपाशी आहेत, हे समजल्यावर अण्णांनी काय केले ?
(आ) मध्यरात्रीनंतर कोणता प्रसंग घडला ?
(इ) सकाळी उठल्यावर लेखकांच्या तोंडून कोणते उद्गार निघाले ?

प्र. ५. वाक्प्रचार व त्यांचा अर्थ यांच्या जोड्या जुळवा.

‘अ’ गट

‘ब’ गट

(१) टाळाटाळ करणे.	(अ) झोप लागणे.
(२) पोटात कावळे ओरडणे.	(आ) सतत प्रयत्न करणे.
(३) डोळा लागणे.	(इ) एखादी गोष्ट करायचे टाळणे.
(४) झटत राहणे.	(ई) खूप भूक लागणे.

प्र. ६. लेखकाच्या पोटात कावळे ओरडत होते, म्हणजे लेखकाला खूप भूक लागली होती. आता खालील वाक्यांतील रंगीत शब्दांचा अर्थ शिक्षकांच्या मदतीने समजून घ्या.

- (अ) भरपूर जेवण झाल्यावर नाना **अजगरासारखे पडून** होते.
(आ) दुपारच्या वेळी हळूच खाऊ घेताना बंड्या अजिबात आवाज होऊ देत नाही; म्हणून त्याला सगळे **मांजरीच्या पायाचा** म्हणतात.

प्र. ७. लिहा.

लेखकाला कर्मवीर भाऊराव पाटलांबद्दल अत्यंत आदर आहे. तसा तुम्हांला आदर वाटणाऱ्या व्यक्तींबद्दल पाच ते सात ओळींत लिहा.

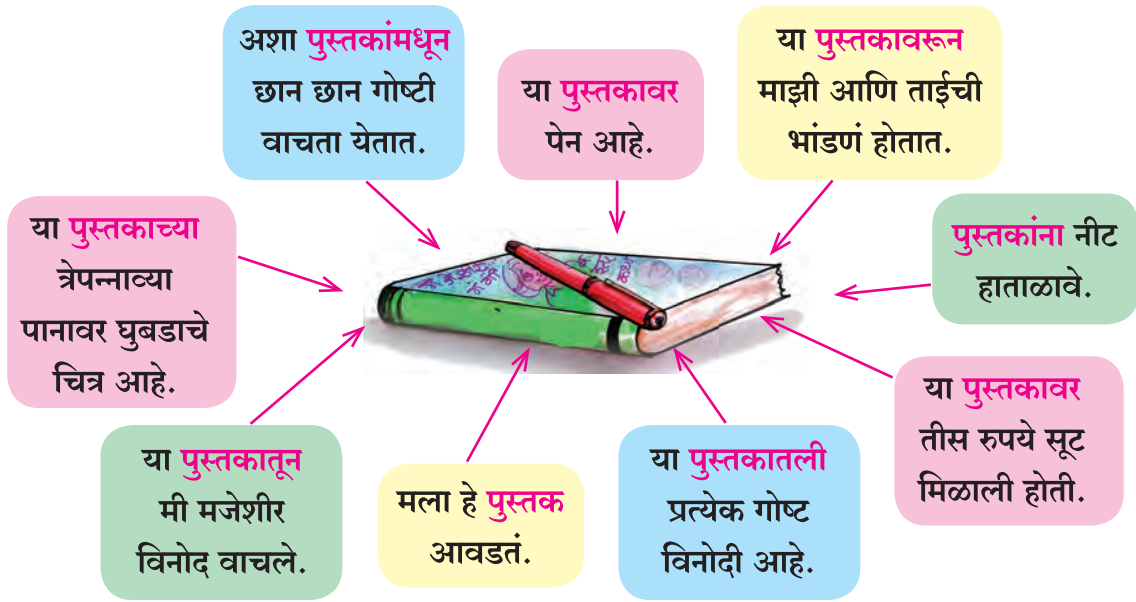
प्र. ८. सुरुवातीला एक वाक्य दिले आहे. तुमच्या मनाने पुढील वाक्ये लिहा.

(अ) सकाळची वेळ होती.	(आ) बागेत गेल्यावर मला एक अळी दिसली.
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

उपक्रम :

१. शैक्षणिक संस्था स्थापन केलेल्या थोर समाजसुधारकांचे फोटो मिळवा. चिकटवहीत चिकटवून त्यांची नावे लिहा.
२. तुमच्या गावातल्या वसतिगृहात जाऊन तेथील मुलांशी/मुलींशी गप्पा मारा. तुम्हांला तिथे आढळलेल्या गोष्टींची नोंद करा.
३. आपल्या परिसरातील शैक्षणिक संस्थांची यादी करा.

• वाचा. समजून घ्या.

- 'पुस्तक' हा एकच शब्द वरील वाक्यांमध्ये कसा विविध प्रकारे आला आहे ते वाचा. नीट समजावून घ्या. आता 'डुक्कर' हा शब्द योग्य प्रकारे वापरून खालील वाक्ये पूर्ण करा.

- (अ) काही लोक शेतीसोबत ..... पाळण्याचा व्यवसाय करतात.
- (आ) ..... आपल्याला चामडे मिळते.
- (इ) ..... वराह असेही म्हणतात.
- (ई) डुक्कर पाळणारे लोक ..... खूप माया करतात.
- (उ) खवळलेल्या ..... मारलेल्या मुसंडीला लोक घाबरतात.

शिक्षकांसाठी : वरील चौकटीत 'पुस्तक' या शब्दाची काही रूपे दिली आहेत. विद्यार्थ्यांना ती समजावून सांगावी. असेच काही शब्द घेऊन त्या शब्दांची विविध रूपे विद्यार्थ्यांना समजावून सांगावी.